

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده روان‌شناسی
رشته روان‌شناسی اسلامی
پایان‌نامه کارشناسی ارشد

مؤلفه‌های روان‌شناختی طمأنینه بر اساس آیات و روایات و ساخت پرسش‌نامه اولیه

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدرضا احمدی

استاد مشاور

حجت الاسلام و المسلمین دکتر مهدی عباسی

نگارش

مجید عظیمی‌وند

شهریور ۱۳۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مرکز علم، تحقیقات و تدریس
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

بسم تعالی

صورت جلد دفاع پایان نامه

بنا بر این است خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه)

جلد دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد جناب آقای مجید غفایی وند رشته: روانشناسی اسلامی گرایش روانشناسی مثبت گرا

تحت عنوان: مؤلفه های روانشناختی طایفه از نجباء قرآن و حدیث و ساخت پرسشنامه اولیه

با حضور اساتاد راهنما، اساتاد مشاور و هیأت داوران در مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت در تاریخ ۱۳۹۷/۴/۶ برگزار گردید و پایان نامه

ایشان با کسب نمره به عدد ۱۹ به حروف: **نوزده** با درجه **عالی** پذیرفته شد.

نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
مدیر گروه: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمدرضا احمدی	استاد	
استاد راهنما: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمدرضا احمدی	استاد	
استاد مشاور: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای مهدی عباسی	مربی	
استاد داور: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر حمید رفیعی هنر	مربی	
نماینده تحصیلات تکمیلی: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای محمدرضا کریمی	دکتر	
کارشناس تحصیلات تکمیلی: جناب آقای مصطفی زارعی		

معاون آموزشی مؤسسه

پید محمد حسن الدینی

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده روان‌شناسی
رشته روان‌شناسی اسلامی
پایان‌نامه کارشناسی ارشد

مؤلفه‌های روان‌شناختی طمأنینه بر اساس آیات و روایات و ساخت پرسش‌نامه اولیه

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدرضا احمدی

استاد مشاور

حجت الاسلام و المسلمین دکتر مهدی عباسی

نگارش

مجید عظیمی‌وند

شهریور ۱۳۹۶

بسمه تعالی
تعهدنامه اصالت پایان نامه

این جانب **مجید عظیمی وند** فرزند **صفرعلی** متولد ۱۳۶۳/۰۳/۰۳ به شماره شناسنامه ۷۳۷ صادره از **همدان** به شماره دانش پژوهی ۹۱۱۱۴۰۱۴ رشته **روان شناسی اسلامی** متعهد می شوم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی این جانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این زمینه از آنها استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است.

این پایان نامه قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط مؤسسه از اعتبار ساقط خواهد شد.

نام و نام خانوادگی دانش پژوه

امضاء

بسمه تعالی

حقوق مادی و معنوی پایان نامه

چاپ و انتشار پایان نامه های تحصیلی دانش پژوهان مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت بیانگر بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی مؤسسه است.

این جانب مجید عظیمی وند دانش پژوه رشته روان شناسی اسلامی مقطع کارشناسی ارشد، متعهد می گردم موارد ذیل را در خصوص حقوق مادی و معنوی پایان نامه ام با موضوع مؤلفه های روان شناختی طمأنینه بر اساس آیات و روایات و ساخت پرسش نامه اولیه رعایت نمایم و در صورت تخلف از موارد ذیل، کلیه تبعات حقوقی آن بر عهده این جانب خواهد بود

۱. در صورت اقدام به چاپ پایان نامه، مراتب را قبلاً به صورت کتبی به معاونت پژوهش مؤسسه اطلاع دهم و در صورت تمایل مؤسسه به چاپ پایان نامه به صورت کتاب، اولویت با مؤسسه خواهد بود.

۲. در صورت موافقت معاونت پژوهش با چاپ پایان نامه به صورت کتاب توسط دانش پژوه، در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل چاپ گردد

«کتاب حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته روان شناسی اسلامی است که در سال ۱۳۹۶... در مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت به راهنمایی حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدرضا احمدی و مشاوره حجت الاسلام و المسلمین دکتر مهدی عباسی از آن دفاع شده است».

۳. به منظور غنی سازی منابع و مآخذ کتابخانه مؤسسه، دو نسخه از آن به کتابخانه و دو نسخه نیز جهت بهره برداری به معاونت پژوهش اهدا خواهد شد.

نام و نام خانوادگی دانش پژوه

امضا

تقدیم به

گل همیشه بهار، بهار دل‌ها، قطب عالم امکان حضرت بقیه‌الله روحی فدا
و پدر و مادرم که همواره مرا حمایت و تشویق نموده‌اند و همسرم که در طول زندگی
مشترکمان، سختی‌های بسیاری را تحمل کرده است و دو فرزند عزیزم محمد علی و فاطمه زهرا که در
طول تحصیل و نگارش پایان نامه سختی‌های زیادی را کشیده‌اند

با سپاس از

او که مرا آفرید و فرصت زندگی را عنایت فرمود.

و با سپاس از حجت الاسلام و المسلمین دکتر زارعان و همکارانشان در موسسه اخلاق و تربیت که با زحمات خالصانه خود زمینه مناسبی برای آموزش و پژوهش حوزویان در رشته‌های اخلاق، روان‌شناسی و مشاوره فراهم نمودند.

و با سپاس از اساتید محترم حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدرضا احمدی و حجت الاسلام و المسلمین دکتر مهدی عباسی، اساتید گرامی راهنما و مشاور این پایان نامه که با تواضع و خیرخواهی، هدایت این پایان نامه را پذیرفتند و مرا در تهیه و تنظیم آن یاری دادند و همچنین با سپاس از دوستان عزیزم سلمان نعمتی، حسین رادمرد و محمد فرهوش که در این پژوهش مرا راهنمایی و همراهی نمودند.

چکیده

این پژوهش باهدف بررسی مؤلفه‌های روان‌شناختی طمأنینه بر اساس آیات و روایات و ساخت پرسشنامه اولیه آن به انجام رسید. برای مطالعه آیات و روایات از روش تحلیل محتوا و برای ارزیابی روایی و پایایی پرسشنامه، از روش پیمایشی استفاده شد. بدین منظور مؤلفه‌های طمأنینه از آیات و روایات (۱۳ مؤلفه) استخراج گردید و گویه‌های متناسب طراحی شد؛ و هماهنگ با نظر کارشناسان خبره، پرسشنامه موردنظر ساخته شد. سپس نمونه‌ای ۷۴ نفری از میان طلاب حوزه‌های علمیه همدان، در سال تحصیلی ۱۳۹۷-۱۳۹۶ به روش نمونه در دسترس انتخاب گردید. یافته‌ها به کمک روش‌های آماری معتبر تجزیه و تحلیل گردید و نتایج ذیل به دست آمد: ۱) ساختار برداشت‌شده از منابع اسلامی برای طمأنینه عبارت است از مؤلفه شناختی، مؤلفه هیجانی و مؤلفه رفتاری. ۲) در روایی محتوای این ساختار از نظر کارشناسان خبره دین و روان‌شناسی، طبق ساختار لیکرت ۴ گزینه‌ای، CVI ۱۲ تا از مؤلفه‌ها بالاتر از ۰/۷ محاسبه شد و تنها یک مؤلفه (کسب روزی رضایت‌بخش) پایین (۰/۵) بود که در نتیجه کنار گذاشته شد و روایی محتوای گویه‌ها، گویه‌هایی که CVI آن‌ها بالاتر از ۰/۶ بود انتخاب شد و در پرسشنامه قرا گرفت (۳) همه مؤلفه‌ها به جزء «تمایل به پذیرش حقیقت» با کل پرسشنامه همبستگی معنادار داشتند و این همبستگی، نشان‌دهنده روایی سازه بود. ۴) پایایی پرسشنامه به واسطه بررسی همسانی درونی پرسشنامه با ضریب آلفای کرونباخ در سطح ۰/۸۸۱ به دست آمد. ۵) میزان همسانی درونی بر اساس ضریب دونیمه سازی گاتمن و اسپیرمن براون برابر با ۰/۸۳۱ و همبستگی دونیمه آزمون ۰/۷۱۱ بود بنابراین این پرسشنامه از پایایی و روایی مناسب برخوردار است.

کلیدواژه‌ها: طمأنینه، پرسشنامه اولیه، مؤلفه، آیات و روایات، آرامش، روان‌سنجی

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات	۱
۱-۱ بیان مسئله	۲
۱-۲ اهمیت و ضرورت پژوهش	۵
۱-۳ اهداف پژوهش	۶
۱-۴ پرسش‌های پژوهش	۶
۱-۵ تعاریف مفهومی و عملیاتی	۶
۱-۵-۱ طمأنینه	۶
۱-۵-۱-۱ تعریف مفهومی	۶
۱-۵-۱-۲ تعریف عملیاتی	۶
۱-۵-۱-۲-۱ آیات و روایات	۶
۱-۵-۲-۱ تعریف عملیاتی	۶
فصل دوم: مبانی نظری پژوهش و پیشینه	۸
۲-۱ مفهوم طمأنینه	۹
۲-۱-۲ در لغت	۹
۲-۱-۲ در اصطلاح	۱۰
۲-۱-۲-۱ تفسیر	۱۰
۲-۱-۲-۲ اخلاق	۱۱
۲-۱-۲-۳ روان‌شناسی معاصر	۱۲
۲-۱-۲-۳-۱ حوزه معنایی طمأنینه	۱۳
۲-۱-۳-۱-۱ سکینه	۱۳
۲-۱-۳-۱-۲ قرار	۱۵
۲-۱-۳-۱-۲ وداعه	۱۶
۲-۱-۳-۱-۲ انس	۱۶
۲-۱-۳-۱-۲ أمن	۱۷
۲-۱-۳-۱-۲ ثبات	۱۸
۲-۱-۳-۱-۲ راحه	۱۸
۲-۱-۳-۱-۲ جمع‌بندی در حوزه معنایی طمأنینه	۱۹

ب

- ۲-۲ عوامل طمأنینه ۲۰
- ۲-۲-۱ عوامل شناختی ۲۱
- ۲-۲-۱-۱ ایمان ۲۱
- ۲-۲-۱-۲ علم به اهل سعادت بودن (علم به عاقبت به خیری) ۲۱
- ۲-۲-۱-۳ علم و آگاهی به روزی ۲۲
- ۲-۲-۱-۴ یقین ۲۳
- ۲-۲-۱-۵ شرح صدر و سکون به وعده ها و ثوابهای الهی ۲۳
- ۲-۲-۱-۶ اصابت به حق ۲۴
- ۲-۲-۲ عوامل هیجانی-انگیزشی ۲۵
- ۲-۲-۲-۱ زبان و صدای محبوب ۲۵
- ۲-۲-۲-۲ لقاءپروردگار ۲۵
- ۲-۲-۲-۳ پیوند عاطفی با اهل بیت علیهم السلام ۲۶
- ۲-۲-۲-۴ امید به خداوند ۲۷
- ۲-۲-۲-۵ امنیت ۲۷
- ۲-۲-۲-۳ حسن ظن ۲۸
- ۲-۲-۳ عوامل رفتاری ۲۹
- ۲-۲-۳-۱ تقوای الهی ۲۹
- ۲-۲-۳-۲ پاکدامنی و عفاف زن ۲۹
- ۲-۲-۳-۳ اختبار ۳۰
- ۲-۲-۳-۴ ذکر خداوند ۳۱
- ۲-۲-۳-۵ بازگشت به فطرت ۳۲
- ۲-۲-۳-۶ عفو و بخشش خداوند ۳۲
- ۲-۲-۳-۷ اعمال نیک و صالح (بر) ۳۳
- ۲-۲-۳-۸ تاویل کار مومن (حمل بر صحت) ۳۴
- ۲-۲-۳-۹ تلاوت آیات قران ۳۴
- ۲-۲-۳-۱۰ صداقت ۳۵
- ۲-۲-۳-۱۱ خواندن آیه سخره ۳۶
- ۲-۳ موانع طمأنینه ۳۶

۳۷.....	۲-۳-۱ نداشتن شرح صدر (ضيق صدر).....
۳۷.....	۲-۳-۲ گناه (اثم).....
۳۸.....	۴-۲ آثار طمأنینه.....
۳۸.....	۲-۴-۱ شناختی.....
۳۸.....	۲-۴-۱-۱ ایمان.....
۳۹.....	۲-۴-۲ هیجانی - انگیزشی.....
۳۹.....	۲-۴-۲-۱ خوشی زندگی (طوبی).....
۳۹.....	۲-۴-۲-۲ نداشتن ترس از غیر خدا.....
۴۰.....	۲-۴-۳ مصونیت از غم و غصه.....
۴۰.....	۲-۴-۴ راضی و مرضی.....
۴۱.....	۲-۴-۳ رفتاری.....
۴۱.....	۲-۴-۳-۱ قبولی عمل.....
۴۱.....	۲-۴-۳-۲ عمل صالح.....
۴۲.....	۲-۴-۳-۳ کسب روزی رضایت بخش.....
۴۲.....	۲-۴-۳-۴ اطاعت الهی.....
۴۳.....	۵-۲ درجات طمأنینه.....
۴۴.....	۶-۲ مقام طمأنینه در عرفان اسلامی.....
۴۵.....	۷-۲ طمأنینه صادق و کاذب.....
۴۶.....	۸-۲ پیشینه طمأنینه در منابع روان‌شناسی.....
۴۶.....	۲-۸-۱ مفهوم‌شناسی روان‌شناختی.....
۴۷.....	۲-۸-۲ پرسش‌نامه.....
۴۹.....	فصل سوم: روش پژوهش.....
۵۰.....	مقدمه.....
۵۰.....	۱-۳ بخش اول مفهوم‌شناسی.....
۵۰.....	۳-۱-۱ روش پژوهش.....
۵۱.....	۳-۱-۲ جامعه و نمونه آماری.....
۵۱.....	۳-۱-۳ ابزار گردآوری داده‌ها.....
۵۲.....	۴-۱-۳ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها.....

۵۴.....	۳-۱-۵ شیوه اجرا مراحل استخراج مؤلفه‌ها
۵۵.....	۳-۲ بخش دوم ساخت پرسش‌نامه
۵۵.....	۳-۲-۱ روش پژوهش
۵۵.....	۳-۲-۲ جامعه و نمونه آماری
۵۶.....	۳-۲-۳ ابزار پژوهش
۵۶.....	۳-۲-۴ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۵۷.....	۳-۲-۵ شیوه اجرا مراحل ساخت پرسش‌نامه
۵۷.....	۳-۲-۵-۱ بررسی روایی زیر مؤلفه‌ها
۵۹.....	فصل چهارم: یافته‌های پژوهش
۶۰.....	۴-۱ یافته‌های کیفی درباره مؤلفه‌های روان‌شناختی طمأنینه
۶۰.....	۴-۱-۱ مؤلفه‌های روان‌شناختی طمأنینه در آیات و روایات
۷۲.....	۴-۱-۲ روایی محتوای مؤلفه‌ها
۷۳.....	۴-۲ ویژگی‌های روان‌سنجی پرسش‌نامه اولیه طمأنینه
۷۴.....	۴-۲-۱ توصیف داده‌ها
۷۴.....	۴-۲-۱-۱ جنسیت
۷۴.....	۴-۲-۱-۲ سن
۷۴.....	۴-۲-۱-۳ تحصیلات کلاسیک
۷۴.....	۴-۲-۱-۴ تحصیلات حوزوی
۷۴.....	۴-۲-۱-۵ تأهل
۷۵.....	۴-۲-۲ روایی محتوای گویه‌ها
۷۶.....	۴-۲-۳ همسانی درونی پرسش‌نامه
۷۶.....	۴-۲-۳-۱ همبستگی مؤلفه‌ها
۷۹.....	۴-۲-۳-۲ ضریب آلفای کرونباخ
۸۰.....	۴-۲-۳-۳ دونیمه سازی
۸۰.....	۴-۲-۳-۴ آلفای کلی پس از حذف هر گویه
۸۲.....	۴-۲-۴ ارائه پرسش‌نامه نهایی
۸۱.....	فصل پنجم: نتیجه‌گیری
۸۲.....	۵-۱ مقدمه

- ۵-۲ تحلیل نهایی و نتیجه‌گیری ۸۲
- ۵-۲-۱ تفسیر نتایج مربوط به پرسش‌های اصلی پژوهش ۸۲
- ۵-۲-۱-۱ پرسش اصلی (۱) ۸۲
- ۵-۳ مؤلفه‌های شناختی ۸۳
- ۵-۳-۱ زیاد شدن یقین ۸۳
- ۵-۳-۲ دستیابی به حقیقت ۸۳
- ۵-۳-۳ ایمان به خدا ۸۴
- ۵-۳-۴ دوراندیشی ۸۵
- ۵-۴ مؤلفه هیجانی انگیزشی ۸۶
- ۵-۴-۱ ترس از غیر خدا ۸۶
- ۵-۴-۲ مصونیت از غم و غصه (مصونیت از حزن) ۸۷
- ۵-۴-۳ ارتباط عاطفی با اولیاء الهی ۸۸
- ۵-۴-۴ احساس اعتماد به وعده‌های الهی ۸۹
- ۵-۴-۵ احساس رضایت ۹۰
- ۵-۵ مؤلفه‌های رفتاری ۹۰
- ۵-۵-۱ کسب آگاهی نسبت به کار (اختبار) ۹۰
- ۵-۵-۲ انجام کار نیک (عمل صالح) ۹۱
- ۵-۲-۱-۲ پرسش اصلی (۲) ۹۱
- ۵-۲-۱-۲-۱ تبیین یافته‌های پژوهش ۹۳
- ۵-۳ محدودیت‌ها ۹۶
- ۵-۴ پیشنهادها ۹۷
- ۵-۵ کاربردها ۹۷
- فهرست منابع ۹۸
- منابع فارسی ۹۸
- منابع عربی ۱۰۱
- مقالات ۱۰۶
- پایان‌نامه‌ها ۱۰۹
- منابع لاتین ۱۰۹

فهرست جداول

- جدول (۴-۱) میانگین نمرات کارشناسان به مؤلفه‌ها و (CVI) مربوط به آنها ۷۳
- جدول (۴-۷) ضریب CVI گویه‌ها ۷۵
- جدول (۴-۸) همبستگی بین مؤلفه‌ها و همبستگی مؤلفه‌ها با نمره کلی طمأنینه ۷۶
- جدول (۴-۹) ضریب آلفای کرونباخ هر مؤلفه ۷۸
- جدول (۴-۱۰) جدول ضرایب پایایی پرسش‌نامه بر اساس روش دو نیمه‌سازی ۷۹
- جدول (۴-۱۱) تغییرات آلفا پس از حذف هر گویه ۷۹

فصل اول

کلیات

- بیان مسئله
- اهمیت و ضرورت پژوهش
- اهداف پژوهش
- پرسش‌های پژوهش
- تعاریف مفهومی و عملیاتی

۱-۱ بیان مسئله

یکی از مفاهیم مورد توجه در آیات و روایات طمأنینه می باشد که سبب کمال انسان و از فضایل اخلاقی می باشد و ضد آن یعنی اضطراب و ترس، سبب نقصان انسان و از رزایل اخلاقی می باشد (مهدی نراقی، ج ۱، ص ۲۷۹) در قرآن طمأنینه و مشتقات آن دوازده بار آمده است. بیشترین نیاز انسان به این خلق می باشد به خاطر اینکه انسان با این خلق به مشکلات زندگی غلبه می کند (شرباصی، ۱۳۵۱).

لفظ طمأنینه از ریشه «طمن» می باشد و دارای هم خانواده هایی نظیر مطمئن، طمأنینه و تطامن است به معنای سکونت می باشد. راغب طمأنینه را به سکون بعد از انزعاج تعریف نموده است (راغب، ۱۴۱۲، ۵۲۴) و مصطفوی آن را سکون بعد از اضطراب و استقرار حالت سکون می داند (مصطفوی، ج ۷، ص ۱۲۴) طمأنینه به معنای آرامش پایدار است و از صاحبش جدا نمی شود (فیروزآبادی، ۱۹۹۱). دهخدا آن را به معنای آرامش، آرامیدن، قرار گرفتن، آرام گرفتن می داند (دهخدا، ۱۳۹۰).

طمأنینه سکونی است که احساس امنیت درست و مشاهده عینی آن را تقویت می کند (کاشانی، ۱۳۷۹، ص ۲۰۹) صفت روان و به معنای استقرار و ثبات در مقابل تزلزل (باقری، ۱۳۹۱) و اضطراب و بی قراری (درودگر، ۱۳۸۶) است و شکی نیست که فضیلت و کمال می باشد زیرا اطمینان قلب و عدم اضطراب آن از مواردی است که عقل به رسیدن به آن حکم می کند و صفت کمال می باشد و ضد آن نقص و رذیلت می باشد (نراقی، مهدی، ج ۱، ص ۲۷۹) طمأنینه در برابر خوف مذموم

---

۱. (ابن فارس، ۱۴۰۴ ق ج ۳، ص ۴۲۲) (۰۰۰۰ المحيط فی اللغة؛ ج ۹، ص ۱۹۳) (الصالح - تاج اللغة و صحاح العربیة؛ ج ۶، ص ۲۱۵۸) (قاموس قرآن؛ ج ۴، ص ۲۳۸) (ابن منظور، ق ۱۴۱۴ ج ۱۳/۲۶) (طریحی، ۱۴۱۶ ق ج ۶/۲۷۷) (فرهنگ أبجدی عربی-فارسی، متن، ص ۹۰)

(نراقی، ۱۳۸۲، ص ۱۸۱) واضطراب است که در مسائل علمی به صورت شک، تردید و تحیر در برابر یقین (طمأنینه بخش) ظهور می‌کند. و در مسائل عملی به صورت غضب و ناراضی بودن در برابر رضا به قضای الهی، توکل، تفویض امر به خدا و تسلیم امر خدا شدن (این‌ها درجات و مراتب طمأنینه در مسائل عملی است) بروز دارد. (جوادی آمل، ۱۳۹۶، ش، ج ۴۲، ص ۴۲۵). حضرت ابراهیم (ع) و حواریون حضرت عیسی از خداوند متعال طمأنینه را طلب می‌کردند^۱ و فرشتگان در جنگ بدر آن را در دل‌های مؤمنین پدید آوردند (اکبری راد، ۱۳۹۰)^۲.

نفس مطمئنه نفسی است که طاعت خدا کرده و از نافرمانی دوری گزیده است آن که خدا را شناخته و بدان ایمان آورده است^۳ انسان مطمئن به خدا آرامش دارد و بدان چه او می‌خواهد خشنود می‌شود خود را بنده‌ای می‌داند که نیک و بد یا زیان و سود در اختیار او نیست (تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۲۸۵) (شهیدی، ۱۳۷۳، ج ۶، ص ۸۹) نفس از آن جهت مطمئنه نامیده شده است که روح انسان صاحب یقین، آرام و مطمئن است، زیرا چنان که گذشت، یقین به معنی ثبات فکر است و گمان را در آن راهی نیست. در واقع، مقصود از نفس مطمئنه، قلب مطمئن است که اضطراب، تشویش خاطر و خیالات وهمیه و شیطانی در آن راه ندارد و در پناه خداوند متعال از شر هر شیطانی اعم از آنکه جن یا انسان و یا خود آدمی باشد، در امان است (مظاهری، ۱۳۸۲، ص ۲، ج ۱۳۷).

از عوامل طمأنینه ایمان به خداوند می‌باشد ایمان به خداوند ملازم با اطمینان قلب به سبب ذکر خداوند می‌باشد (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۱، ص ۳۵۴) مقام والای ایمان همان طمأنینه است (جوادی آملی، ۱۳۸۵). شدت و کمال ایمان قلبی را می‌رساند (خسرو پناه، شفاعت، ۱۳۹۲). ولی رتبه آن بالاتر از ایمان است چراکه باوجود ایمان هنوز این امکان وجود دارد که تسلط بر قلب و ثبات و استقرار آن برای انسان به دست نیاید (طباطبایی، ۱۴۱۷، ص ۱۴، ج ۳۵۴).

---

۱. وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أُولَئِمُ تُؤْمِنُ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۲۶۰﴾ قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَنَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَّقَتْنَا وَنَكُونُ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿۱۱۳﴾ (مائده)

۲. وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿انفال. ۱۰﴾

۳. (تفسیر تبیان)

محققین از عوامل طمأنینه به موارد زیر اشاره نموده‌اند عمل صالح (حسینی زاده. سید علی، ۱۳۸۱) (یوسفیان، ۱۳۸۶) (اکبری راد، ۱۳۹۰)^۱، ذکر خداوند (فعالی، ۱۳۹۱) (طباطبایی، ۱۴۱۷، ص ۱۴، ج ۳۵۴) (باقری، ۱۳۹۱)^۲، بازگشت به فطرت (سلطانی، ۱۳۸۶)^۳، عبادت خداوند (حسینی زاده، ۱۳۸۱)، راست‌گویی (فعالی، ۱۳۹۱) و حق (حسینی زاده، ۱۳۸۱)^۴ را بر شمرده‌اند و از موانع طمأنینه کفر^۵، اعراض از ذکر خداوند^۶، حسادت^۷، دروغ^۸، شر^۹، گناه^{۱۰} را بیان نموده‌اند.

طمأنینه دو گونه کاذب و صادق دارد. چنانچه دارای منشاء درست و عقلانی برای پیدایش طمأنینه نباشد کاذب می‌باشد و اگر دارای خاستگاه و پیشینه معقول، پیامد و پسینه صحیحی باشد، صادق است. در صورتی می‌توان نام صادق بر آن نهاد که از خواستگاه درست و عقلایی مانند ایمان بی شائبه و خالص^{۱۱} و یاد خدا^{۱۲} و تقوی^{۱۳} و اعمال صالح^{۱۴} و... برخوردار باشد. تشخیص صادق یا کاذب بودن هر چیزی بر عهد متخصص همان فن است و تشخیص صادق یا کاذب بودن طمأنینه و رضا، کار صاحبان وحی است (جوادی آملی، ۱۳۹۴، ص ۱۹۰)

از سویی دیگر کمی سازی مفاهیم اخلاقی و دینی یکی از ضرورت‌هایی است که باید صورت پذیرد و تاکنون مفاهیمی چون خودمهارگری (رفیعی هنر، ۱۳۹۱)، حیا (گلزاری، ۱۳۸۸)، صبر

۱. پیامبر اکرم (ص) فان الخیر طمأنینه و الشر ریبہ (غررالحکم، ح ۴۸۱۶)
۲. الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (رعد، ۲۸)
۳. امام سجاد (ع)... و اطمانت بالرجوع الى رب الارباب انفسهم (مفاتیح الجنان، ۱۳۷۹، ص ۲۳۳)
۴. (ان القلب لينجلجل في الجوف يطلب الحق فاذا اصابه اطمان و قر «کافی ج ۲ ص ۴۲۱»)
۵. الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (رعد، ۲۸)
۶. وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى (طه، ۱۲۴)
۷. امام صادق (ع) لا يطمئن الحسود في راحة القلب (بحارالانوار، ج ۷۳، ص ۱۸۹)
۸. پیامبر اکرم (ص) فان الصدق طمأنینه و الکذب ریبہ (بحارالانوار، ج ۷۸، ص ۲۰۹)
۹. پیامبر اکرم (ص) فان الخیر طمأنینه و الشر ریبہ (غررالحکم، ح ۴۸۱۶)
۱۰. پیامبر اکرم (ص) الاثم ما ليس يسكن اليه النفس و لم يطمئن اليه القلب (غررالحکم، ح ۹۰۸۴)
۱۱. (انعام/ ۸۲)
۱۲. (رعد/ ۲۸)
۱۳. (حجر/ ۴۵ و ۴۶) (دخان/ ۵۱-۵۵)
۱۴. (نحل/ ۸۹)

بر معصیت (امیری، ۱۳۹۲)، عقل (میردریغوندی، ۱۳۸۷) و... کمی سازی شده‌اند. در مورد آرامش روان بر اساس آیات و روایات تنها یک آزمون اولیه (نعمتی، ۱۳۹۳) در زمینه آرامش ساخته شده است که آن‌هم مربوط به آرامش پس از ازدواج می‌باشد ولی برای طمأنینه پرسش‌نامه‌ای ساخته نشده است. با توجه به اهمیت و آثار فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی طمأنینه و تأکیدی که در آیات و روایات صورت پذیرفته است ساخت یک ابزار معتبر و روا که بتواند این صفت را بر اساس آموزه‌های دینی مفهوم‌سازی و اندازه‌گیری کند ضروری محسوب می‌شود و می‌تواند علاوه بر گسترش حوزه متون دینی و انعکاس قابلیت کاربرد آن در علم روان‌شناسی، مسیر را برای سایر پژوهش‌گران در زمینه‌های مختلف پژوهشی هموار و نتایج مناسبی به دست می‌دهد لذا این پژوهش در نظر دارد که بر اساس مؤلفه‌های طمأنینه که به دست می‌آورد به بررسی روان‌شناختی طمأنینه بپردازد گویه‌هایی را برای پرسش‌نامه طمأنینه تنظیم کرده و آن را اجرا و اعتبار یابی نماید.

۲-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش

نیل به آرامش هدف نهایی همه تلاش‌های آدمی محسوب می‌شود (مظاهری). از جمله خواسته‌های فطری انسان و دغدغه‌های دیرینه و ریشه‌دار اوست (ویسکرمی، ۱۳۹۰). نقطه مقابل اضطراب و بی‌قراری است (رودگر، ۱۳۸۶) اضطراب و نگرانی یک پدیده جهانی است. میلیون‌ها انسان اعم از مرد و زن، پیر و کودک و جوان از این بلا رنج می‌برند تحقیقات نشان می‌دهد اضطراب بیش از ۷۵ درصد کارایی افراد را کاهش می‌دهد در قرآن یکی از واژه‌هایی که بیانگر آرامش روان می‌باشد طمأنینه است (اکبری راد، ۱۳۹۰، ص ۴۸) که به همراه مشتقاتش ۱۲ بار در قرآن آمده است. با توجه به اهمیت و آثار فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی طمأنینه و تأکیدی که در آیات و روایات صورت پذیرفته است و همچنین نبود پژوهشی که مؤلفه‌های طمأنینه را استخراج نموده و ابزاری جهت اندازه‌گیری ساخته باشد، بررسی و یافتن مؤلفه‌های طمأنینه و ساخت یک ابزار معتبر و روا که بتواند این صفت را بر اساس آموزه‌های دینی مفهوم‌سازی و اندازه‌گیری کند ضروری محسوب می‌شود و می‌تواند علاوه بر گسترش حوزه متون دینی و انعکاس قابلیت کاربرد آن در علم روان‌شناسی، مسیر را برای سایر پژوهش‌گران در زمینه‌های مختلف پژوهشی هموار و نتایج مناسبی به دست دهد.

۳-۱ اهداف پژوهش

۱. شناسایی مؤلفه های روان شناختی طمانینه از نگاه آیات و روایات.
۲. ساخت پرسش نامه اولیه طمانینه از نگاه آیات و روایات.

۴-۱ پرسش های پژوهش

۳. مؤلفه های روان شناختی طمانینه از نگاه آیات و روایات چیست؟
۴. ویژگی های روان سنجی پرسش نامه اولیه طمانینه از نگاه آیات و روایات چیست؟

۵-۱ تعاریف مفهومی و عملیاتی

۱-۵-۱ طمانینه

۱-۵-۱-۱ تعریف مفهومی

طمانینه حالتی است نفسانی توام با آسودگی و ثبات که با وجود آن انسان در امور علمی دچار شک و تردید نمی شود و در امور عملی و تصمیم گیریهای خود در زندگی تزلزل، اضطراب و دلهره نمی گیرد (یوسفیان، ۱۳۸۶)

۱-۵-۱-۲ تعریف عملیاتی

تعریف عملیاتی طمانینه نمره ای است که آزمودنی ها از پرسش نامه محقق ساخته بدست می آورند.

۱-۵-۲ آیات و روایات

۱-۵-۲-۱ تعریف عملیاتی

مقصود از آیات و روایات، آیات قرآن کریم و روایات گردآوری شده در منابع شیعی است.

فصل دوم

مبانی نظری پژوهش و پیشینه

- مفهوم طمأنینه
- عوامل طمأنینه
- موانع طمأنینه
- پیامدهای طمأنینه
- درجات طمأنینه
- مقام طمأنینه
- طمأنینه صادق و کاذب
- طمأنینه در ادبیات روان‌شناسی

درآمد

هدف از این پژوهش، شناسایی مؤلفه‌های روان‌شناختی طمأنینه و ساخت پرسش‌نامه اولیه آن است. بنابراین به همین جهت در این فصل طمأنینه از جهت لغوی و اصطلاحی موردبررسی قرار می‌گیرد و خانواده معنایی آن تشکیل می‌شود و سپس پیشینه آن در تفسیر و اخلاق و روان‌شناسی بیان می‌گردد.

۱-۲ مفهوم طمأنینه

۱-۱-۲ در لغت

لفظ طمأنینه از ریشه «طمن» هست و دارای هم‌خانواده‌هایی نظیر مطمئن، طمأنینه و تطامن است به معنای سکونت هست (ابن فارس، ۱۴۰۴، ص ۴۲۲) (ابن عباد، ۱۴۰۹، ص ۱۹۳) (جوهری، ۱۴۱۰، ص ۲۱۵۸) (قرشی، ۱۴۱۲، ص ۲۳۸) (ابن منظور، ۱۴۱۴، ص ۲۶) (طریحی، ۱۴۱۶، ص ۲۷۷) (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۹۰)

ابن منظور و فیومی آن را به قلبی که سکونت دارد و قلق ندارد معنا نموده‌اند (فیومی، ۱۴۱۴ق، ص ۳۷۸) (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ص ۲۶) طمأنینه به معنای سکون و استئناس نفس می‌باشد (فراهیدی، ۱۴۱۰، ص ۴۴۲)

راغب طمأنینه را به سکون بعد از انزعاج تعریف نموده است (راغب، ۱۴۱۲ق، ص ۵۲۴) و مصطفوی آن را سکون بعد از اضطراب و استقرار حالت سکون می‌داند (مصطفوی، ۱۳۶۸، ص ۱۲۴) زمین مطمئن به معنای زمین منخفص هست (واسطی، ۱۴۱۴ق، ص ۳۵۹) (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ص ۲۶۸) (فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ص ۴۴۲) (ابن عباد، ۱۴۱۴ق، ص ۱۹۳) (فیومی، ۱۴۱۴ق، ص ۳۷۸) و خفص ضد الرفع می‌باشد (راغب، ۱۴۱۲ق، ص ۲۸۹) و به معنای تواضع مقارن با عطوفت

و رحمت هست (مصطفوی، ۱۴۰۲ق، ص ۹۲) طمأنینه بر اساس اسباب دو قسم دارد مادی که در آیه (۱۱۲/۱۶) و معنوی، در آیات ((۸/۱۰)) «۱۳/۲۸» «۱۶/۱۰۶» می باشد. (مصطفوی، ۱۴۰۲ق، ص ۹۲)

جمع بندی

آنچه از مجموع قول لغویان به دست می آید این است که طمأنینه آرامش بعد از اضطراب هست که متضمن معنای انس و استقرار و تواضع است

۲-۱-۲ در اصطلاح

۱-۲-۱-۲ تفسیر

اطمینان به معنای سکون و استقرار هست و اطمینان به چیزی سکون به آن هست. اطمینان این است که انسان خود را از قبول امری در امنیت می بیند و قلبش با آن آرام می شود و در قلبش استقرار می یابد بدون اینکه قلبش مضطرب یا روی گردان شود (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ص ۳۵۴) جمله "لِیَطْمَنَنَّ قَلْبِی"، که حکایت کلام ابراهیم (ع) است مطلق آمده، و نگفته قلبم از چه چیز آرامش یابد، و این اطلاق دلالت دارد بر اینکه مطلوب آن جناب از این درخواست به دست آوردن مطلق اطمینان و ریشه کن کردن منشأ همه خطورها و وسوسه های قلبی از قلب است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ص ۳۷۴) و سدی می گوید مطمئن القلوب یعنی قلب سکونت پیدا کرد (مجموعه من المتخصصین، ۱۴۲۶ق، مقدمه ۸۰) (همان، ص ۲۷۱۲)

طمأنینه در برابر اضطراب است که در مسائل علمی به صورت شک، تردید و تحیر در برابر یقین (طمأنینه بخش) ظهور می کند. و در مسائل عملی به صورت غضب و ناراضی بودن در برابر رضا به قضای الهی، توکل، تفویض امر به خدا و تسلیم امر خدا شدن (این ها درجات و مراتب طمأنینه در مسائل عملی است) بروز دارد پس تردید و تحیر اضطراب است که با طمأنینه نمی سازد و در هیچ آیه ای نیست که یاد خدا مایه اضطراب و تردید است بلکه قرآن، یاد خدا را مایه ترس از جهنم و یا ترس از محروم شدن از جنه اللقاء و مانند آن می داند. (جوادی آملی، ۱۳۹۶، ص ۴۲۵)

فخر رازی در ذیل تفسیر آیه ۲۶ سوره فجر می گوید اطمینان به معنای استقرار و ثبات است (فخرالدین رازی، ۱۴۲۰ق، ص ۱۶۱)

تعبیر به "مطمئنۀ" اشاره به آرامشی است که در پرتو ایمان پیدا و حاصل شده، چنان که قرآن می‌گوید **أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ**. چنین نفسی هم اطمینان به وعده‌های الهی دارد، و هم به راه و روشی که برگزیده مطمئن است، هم در اقبال دنیا و هم در ادبار دنیا، هم در طوفان‌ها، و هم در حوادث و بلاها، و از همه بالاتر در آن هول و وحشت و اضطراب عظیم قیامت نیز آرام است. (مکارم، ۱۳۷۴، ص ۴۷۷)

جمع‌بندی

به نظر می‌رسد تعاریف قتاده، سدی، فخر رازی معنای لغوی طمأنینه هست لذا ناقص هست و تعریف مکارم نیز ناظر بر عامل هست نه حقیقت آن، اما تعاریف طباطبایی و جوادی قابل‌پذیرش هست و بررسی بیشتر در فصل چهارم می‌باشد.

۲-۲-۱-۲ اخلاق

خواجه عبدالله انصاری در تعریف طمأنینه می‌فرماید طمأنینه سکونی است که احساس امنیت درست و مشاهده عینی آن را تقویت می‌کند و لذا از سکینه بالاتر هست. و برخلاف آن دائمی می‌باشد. (عبدالرزاق کاشانی، ۱۳۷۹، ص ۲۰۹)

اطمینان قلب ضد خوف مذموم هست (نراقی، ۱۳۸۲، ص ۱۸۱) و شکی نیست که فضیلت و کمال هست زیرا قلب و عدم اضطراب از مواردی است که عقل به رسیدن به آن حکم می‌کند و صفت کمال هست و ضد آن نقص و رذیلت هست (نراقی، ص ۲۷۹) خوف عبارت است از دل سوختن و متألم بودن به سبب تشویش رسیدن ناخوشی که تحقق آن محتمل باشد (نراقی، ۱۳۸۲، ص ۱۷۳)

حسین معن می‌گوید طمأنینه در مقابل اضطراب دائم، قلق مستمر و انفعال قتال است زیرا وجدان انسان مرتبط است به دنیا و مفاهیم آن که دائماً در حال تغییر و عدم استقرار هست و این اضطراب و تغیر دنیا در وجدان او منعکس می‌شود و چشیده می‌شود و انسان در گردابی از اضطرابات رها می‌شود اما قلب انسان مؤمن طمأنینه دارد و وجدان او هدایت‌کننده هست (معن، ۱۴۱۲ق، ص ۱۷۶)

حقیقت طمأنینه آن است که نفس در باب معرفت اسماء الهی و صفات و نعوت او به خبری که خداوند از خودش می دهد و یا پیامبرش از او می دهد اطمینان یابد پس به صورت قبول و تسلیم و اذعان و دعا و انشراح صدر و شادی قلب آن را دریافت نماید (مجموعه من المختصین، ۱۴۲۶ق، ص ۷۷) و دو اصل دارد طمأنینه علم و ایمان و طمأنینه اراده و عمل (مجموعه من المختصین، ۱۴۲۶، ص ۸۰ و ۷، ص ۲۷۱۲)

جمع بندی

تعریف مرحوم نراقی ومعن، تعریف به ضد می باشد لذا ناقص هست. تعریف کتاب النضره نیز تنها به طمأنینه به خبر اشاره دارد و لذا ناقص هست تعریف خواجه عبدالله انصاری تا حدودی قابل پذیرش هست که البته بررسی بیشتر در فصل چهارم صورت می پذیرد.

۳-۲-۱-۲ روان شناسی معاصر

آرامش و اطمینان حالتی است نفسانی توأم با آسودگی و ثبات که باوجود آن انسان در امور علمی دچار شک و تردید نمی شود و در امور عملی و تصمیم گیری های خود در زندگی تزلزل، اضطراب و دلهره نمی گیرد (یوسفیان، ۱۳۸۶)

اکبری راد (۱۳۹۰) می گوید طمأنینه سکون و آرامش بعد از اضطراب هست که مستقر و ثابت است.

الشریاضی در مقاله خود می گوید طمأنینه به معنای سکون و استقرار را افاده می دهد و به همین خاطر طمأنینه اعضاء یعنی استقرار اعضا و عدم حرکت آن و اطمینان به معنای سکون بعد از اضطراب (انزعاج) هست که در آن قلق و اضطراب نیست با تدبر ما در مورد طمأنینه در قران کریم فهمیدیم که مقصود از طمأنینه در قران ثبات و استقرار هست (شریاضی، ۱۳۵۱)

ویس کرمی در رساله دکتری خود طمأنینه را این چنین تعریف می کند ادراک ملایم و خوشایند عصبی (تسکین اعصاب) که برآیند نوع و میزان ارتباط نفس ناطقه با عالم غیب از یک سو و تماس با عالم محسوس از سوی دیگر است.

دروودگر این چنین تعریف می کند طمأنینه و آرامش در نقطه مقابل اضطراب و بی قراری است

(دروودگر، ۱۳۸۶)

بر اساس آموزه‌های قرانی طمأنینه با دو ویژگی آرامش خاطر و احساس رضایت که فرد نسبت به آینده و زندگی پس از مرگ دارد مشخص می‌شود در افرادی که از این دو ویژگی برخوردارند هیچ نوع نگرانی و اضطرابی که باعث اختلال در زندگی آن‌ها شود وجود ندارد. (شجاعی، ۱۳۹۴، نقل از سبزواری، ۱۴۰۶ق، ص ۲۶۸)

ابوترابی در تعریف طمأنینه می‌گوید طمأنینه از ویژگی‌های انسان‌های بهنجار است و به معنای آرامش هست. (ابوترابی، ۱۳۸۶)

شجاعی انسان سالم را فردی می‌داند که هیچ‌گاه از یاد خداوند غافل نیست و یاد خدا را آرامش‌بخش می‌داند. (شجاعی، ۱۳۸۹، ص ۴۰۵)

هرچه طمأنینه و آرامش فرد بیشتر شود به بهداشت روحی و روانی از منظر دین نزدیک‌تر می‌باشد (بختیاری، ۱۳۹۱)

جمع‌بندی

تعریف درودگر تعریف به ضد هست و تعریف شرباصی و اکبری تعریف لغوی هست. تعریف شجاعی ناقص هست و تعریف ویسکرمی نیز دارای ایراداتی هست اما تعریف یوسفیان تا حدودی قابل‌پذیرش هست که بررسی بیشتر در فصل چهارم صورت می‌گیرد.

۳-۱-۲ حوزه معنایی طمأنینه

آنچه از تعریف لغوی بست آمد این است که طمأنینه سکون بعد از اضطراب هست که متضمن معنای انس و استقرار و تواضع است و لذا مناسب است که کلماتی که مترادف یا معنایی نزدیک به طمأنینه دارند مانند سکینه، قرار، وداعه، انس، امن و ثبات بررسی گردد و درواقع حوزه معنایی طمأنینه مشخص‌گردد

۳-۱-۲-۱ سکینه

فراهیدی، ابن‌عباد، ابن‌منظور، فیومی و واسطی، سکون را به معنای حرکت نکردن می‌دانند (فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۱۲)، (ابن‌عباد، ۱۴۱۴ق، ص ۱۸۷)، (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ص ۲۱۱)، (فیومی، ۱۴۱۴ق، ص ۲۸۳)، (واسطی -زبیدی، ۱۴۱۴ق، ص ۲۸۴)

راغب سکون را به معنای ثبوت چیزی بعد از حرکت کردن آن می‌داند (راغب، ۱۴۱۲ق، ص ۴۱۷) و ابن‌فارس می‌گوید «سکن» برخلاف اضطراب و حرکت دلالت می‌کند.

(ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ص ۸۸) و نظر صاحب مقایس این است که می گوید «سکن» در اصل شایع دلالت می کند برخلاف اضطراب و حرکت و سکینه از این باب هست و به معنای وقار است (مصطفوی، ۱۴۰۲ق، ص ۱۶۵ به نقل از مقایس)

مصطفوی در مورد ماده «سکن» می گوید «سکن» در اصل این ماده معنای استقرار در مقابل حرکت است و اعم از استقرار مادی و روحی هست و از استقرار باطنی و معنوی تعبیر به طمأنینه و رفع اضطراب و تشویش می شود. و سکینه آن چیزی است که متصف به استقرار و ثبات و سکون می شود و مراد از نزول روح از جانب خداوند همان استقرار و ثبات و سکون و طمأنینه نفس است به گونه ای که اضطراب و تشویش خاطر را بردارد و مخفی نماید که سکون نفس و روح قوی تر و مرتبه بالاتری دارد از سکون بدن و ظاهر بلکه ظاهر تجلی باطن هست (مصطفوی، ۱۴۰۲ق، ص ۱۶۵)

جوهری معنای سکن را استقرار و ثبوت می داند (جوهری، ۱۴۱۰ق، ص ۲۱۳۶) فیومی سکینه را به معنای بردبار و باوقار می داند (فیومی، ۱۴۱۴ق، ص ۲۸۳)

ابن عباد، جوهری، فراهیدی و ابن منظور سکینه را به معنای وقار و وداع می دانند (ابن عباد، ۱۴۱۴ق، ص ۱۸۷)، (جوهری، ۱۴۱۰ق، ص ۲۱۳۶)، (فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۱۳)، (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ص ۲۱۱) و ابن فارس و طریحی می گویند سکینه همان وقار است (ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ص ۸۸) (طریحی، ۱۴۱۶ق، ص ۲۶۶) و زمخشری آن را به معنای طمأنینه و وقار می داند (زمخشری، ۱۴۱۷ق، ص ۲۶۷)

میان طمأنینه و سکینه دو فرق وجود دارد

- ۱- سکینه صولتی (قهر و غلبه ای) است که هرازچندگاه آتش هیبت را خاموش می سازد؛ اما طمأنینه سکون و آرامش امنی است که در آن راحت انس است. (پس سکونی که در طمأنینه است، دائم و همیشگی است، نه گاه گاهی و موقت؛ و در آن راحت انس است، برخلاف سکینه).
- ۲- سکینه گاهی ثابت می شود و (نعت) وصف می گردد، و گاهی ثبوت ندارد و صفت نمی شود، بلکه موقت هست؛ اما طمأنینه نعت و وصفی است که هرگز از صاحب خود جدا نمی شود. (کاشانی، ۱۳۷۹، ص ۲۰۹)

جمع‌بندی

آنچه از مجموع قول لغویان به دست می‌آید این است که سکن به معنای ثبوت و حرکت نکردن است که برخلاف اضطراب و حرکت است و متضمن معنای استقرار، وقار، وداعه و حلم می‌باشند و سکینه به معنای آن چیزی است که متصف به ثبوت، استقرار است که با وقار، وداعه و طمأنینه مترادف یا قریب المعنا هست. البته تفاوت طمأنینه با سکینه آن است که آرامش در طمأنینه برخلاف سکینه دائمی و همیشگی است و از صاحبش جدا نمی‌شود.

۲-۱-۳-۲ قرار

وقر به معنای سنگینی در گوش است و وقار هم به معنای سکینه و وداعه هست و مرد وقور یعنی مردی که دارای حلم و رزانت است (فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ص ۲۰۶)، (ابن‌عباد، ۱۴۱۴ق، ص ۱۲) (جوهری، ۱۴۱۰ق، ص ۸۴۸) (ابن‌فارس، ۱۴۰۴ق، ص ۱۳۲) و راغب وقر را به معنای سنگینی در گوش و وقار را به معنای سکون و حلم می‌داند (راغب، ۱۴۱۲ق، ص ۸۸۰) و ابن‌اثیر می‌گوید «وقر» به معنای «سکون یافت و ثابت شد» و «وقار» به معنای «حلم و رزانت» می‌داند (ابن‌اثیر، ۱۳۶۷، ص ۲۱۳).

ابن‌منظور می‌گوید «وقر» به معنای سنگینی در گوش و «وقار» به معنای سکینه و وداعه هست (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ص ۲۹۰) و طریحی «وقر» را به معنای سنگینی گوش یا ناشنوا شدن و «وقار» را به معنای حلم و رزانت و سکینه می‌داند (طریحی، ۱۴۱۶ق، ص ۵۱۲)

«وقر» در صورتی که واو مکسور باشد به معنای سنگینی گوش است و در صورتی که واو مفتوح باشد به معنای بار سنگین است و وقار هم به معنای رزانت و حلم هست (واسطی، زبیدی، ۱۴۱۴ق، ص ۵۹۶) و مصطفوی می‌گوید ماده «وقر» در اصل به معنای سنگینی است که حمل می‌شود بر اشخاص یا اشیاء، چه مادی و چه معنوی و وقار هم مقابل خفت هست (مصطفوی، ۱۴۰۲ق، ص ۱۷۷)

جمع‌بندی

آنچه از مجموع قول لغویان به دست می‌آید این است که وقر به معنای سنگینی است که به اشخاص یا اشیاء حمل می‌شود و مادی و معنوی هست و وقار هم به مقابل خفت است و با سکینه، حلم، رزانت و وداعه مترادف یا قریب المعنا است.

۲-۱-۳-۳ وداعه

«ودع» به معنای رها کردن و ترک کردن هست (قرشی، ۱۴۱۲ق، ص ۱۹۴) و فراهیدی «دعه و وداعه» را به معنای تن آسا می داند (فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ص ۲۲۴)

ودع به معنای راحتی و فروتنی است (ابن عباد، ۱۴۱۴ق، ص ۱۲۸) و جوهری می گوید «دعه» به معنای فروتن و «ودیع» به معنای آرام هست (جوهری، ۱۴۱۰ق، ص ۱۲۹۵) و ابن فارس معنای «ودع» را «ترک و تخلیه» و معنای «دعه» را، فروتن می داند (ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ص ۹۶)

مصطفوی در مورد معنای ودع می گوید اصل در این ماده به معنای صرف نظر از چیزی و عدم توجه به آن هست و از آثار آن ترک و تخلیه و راحتی و سکون و خفض هست در قرآن مقابل استقرار به معنای تمکن و تثبت آمده است (مصطفوی، ۱۴۰۲ق، ص ۶۸)

راغب در مورد معنای دعه می گوید اصل آن از ترک است یعنی تلاش نکردن برای کسب روزی به خاطر سختی آن (راغب، ۱۴۱۲ق، ص ۸۶۱) و ابن منظور و ابن اثیر معنای «وداعه و دعه» را، آرامش یافتن و در فراخی و ناز و نعمت قرار گرفتن می داند (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ص ۳۸۰) (ابن اثیر، ۱۳۶۷، ص ۱۶۶/۵) و فیومی «ودع» را به معنای «رها کردن» و «دعه و وداعه» به معنای «ساکن شدن و راحتی و تن آسایی» می داند (فیومی، ۱۴۱۴ق، ص ۶۵۳)

جمع بندی

به نظر کامل ترین معنا و مناسب برای جمع بندی همان معنای مصطفوی در التحقیق هست او در مورد معنای ودع می گوید اصل در این ماده به معنای صرف نظر از چیزی و عدم توجه به آن هست و از آثار آن ترک و تخلیه و راحتی و سکون و خفض هست در قرآن مقابل استقرار به معنای تمکن و تثبت آمده است (مصطفوی، ۱۴۰۲ق، ص ۶۸)

۲-۱-۳-۴ انس

ابن فارس انس را به معنای ظهور و هر امری که مخالف طریقه توحش است می داند (ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ص ۱۴۵) و راغب انس را خلاف نفرت و دوری می داند (راغب، ۱۴۱۲ق، ص ۹۴) و واسطی آن را به معنای طمأنینه و ضد وحشت گرفته است (واسطی، زبیدی، ۱۴۱۴ق، ص ۱۸۶) و فیومی آن را به معنای سکونت و نداشتن نفرت می داند (فیومی، ۱۴۱۴ق، ص ۲۵)